

וכתבתם

פט

מס' החבורה 404

הרב נח אפשטיין

הרב נח אפשטיין
כולל "דעת אברהם"

הרב נח אפשטיין

ברין טבילת ידיים

סבר גזרינן בת בירתא אטו מנא, ומר סבר לא גזרינן, כתנאי, מים שנפסלו משתית בהמה, בכלים פסולים בקרקע כשרין, רבי שמעון בן אלעזר אומר אף בקרקע טובל בהן כל גופו אבל לא פניו ורגליו, השתא כל גופו טובל בהן ידיו ורגליו לא כ"ש, אלא לאו דפסקינו בבית בירתא ובהא פליגי דמר סבר גזרינן בת בירתא אטו מנא, ומר סבר לא גזרינן, ע"כ. וברמב"ם בפ"ו מהל' ברכות ה"ט כתב וז"ל וכל מים שנפסלו משתית כלב, כגון שהיו מרים או מלוחים או עכורים או ריח רע עד שלא ישתה מהן הכלב, בכלים פסולים לנטילת ידיים ובקרקעות כשרין להטביל, חמי טבריא במקומן מטבילין בהם את הידים, אבל אם נטל מהן בכלי או שהפליג מהן אמה למקום אחר, אין נוטלין מהן לא ראשונים ולא אחרונים מפני שאינן ראויין לשתיית בהמה עכ"ל, וכבר האריך הכ"מ להקשות בדברי הרמב"ם, במה דכתב לפסול בבית בירתא דגזרינן אטו מנא רק בחמי טבריה ולא בכל שאר מים שנפסלו משתית כלב ומ"ש זה מזה, (ומה שנדחק הכ"מ שם עוד לישיב דברי הרמב"ם מסוגית הגמ' דמבואר דפלוגתא דאמוראי בחמי טבריה תלויה בפלוגתא דתנאי במים שנפסלו משתית בהמה, י"ל כמש"כ בבאור הגר"א, ס' ק"ס סעי' ט', דמדברי הרי"ף והרא"ש נראה דלא גרסי כתנאי וע"ש, אולם דברי הרמב"ם מוקשים מסברא כנ"ל), גם הקשו הכ"מ והלח"מ במש"כ הרמב"ם דפסול דחמי טבריה הוא אפילו במים אחרונים, דלא

בשו"ע או"ח ס' קנ"ט סעי' כ' כתב וז"ל המטביל ידיו אינו מברך על טבילת ידיים אלא על נטילת ידיים, וברמ"א כתב וי"א דמברכין על טבילת ידיים או על שטיפת ידיים וכן עיקר עכ"ל, והמ"א להלכלה כתב בשם ס' פני יצחק דק"ל כהשו"ע דמברכים על נטילת ידיים ורק במים פסולים לנטילה מברכים על טבילת ידיים, וכן הוא במ"ב ס"ק צ"ז, והכרעה זו צריכה באור, דכיון דמים אלו כשרים לנטילת ידיים שע"י טבילה אמאי ישתנה נוסח הברכה ממה שאם היו כשרים אף לנטילה, הא גם בכשהם כשרים לנטילה מקיים המצוה ע"י טבילה ולא ע"י מעשה נטילה וצ"ע. ובעיקר שיטת השו"ע כבר הקשה המ"א בס' ד' ס"ק כ"ה מהא דכתב שם השו"ע גבי נט"י שחרית, דאם אין לו מים ומקנח בעפר מברך על נקיות ידיים, דמ"ש התם דמודה השו"ע דכיון דאינו נוטל משנה את נוסח הברכה, ממה דס"ל הכא דאף אם טובל ידיו מברך על נט"י וע"ש.

והנה איתא בחולין דף ק"ו א', איתמר חמי האור, חזקיה אמר אין נוטלין מהן לידים, ורבי יוחנן אמר נוטלין מהם לידים וכו', חמי טבריה, חזקיה אמר אין נוטלין מהם לידים, ורבי יוחנן אמר השתא כל גופו טובל בהם, פניו ידיו ורגליו לא כ"ש, (כן הוא הגירסא לפי הרי"ף ושאר ראשונים) אמר רב פפא, במקומן דכולי עלמא לא פליגי דשרי, משקל מינייהו במנא דכולי עלמא לא פליגי דאסיר. כי פליגי דפסקינהו בבית בירתא, מר

וכתבתם

מצינו פסול מים הפוסל במים אחרונים, ומש"כ הלח"מ דהטעם דפסול הוא משום שהמים חמים אינו משמע מלשון הרמב"ם לכאורה וצ"ע.

ואשר נראה לומר בזה, דבדין טבילת ידים לסעודה תרי הלכות אית ביה, חדא דין טבילה ממש, וכמו דמבואר בגמ' דאמרו השתא כל גופו טובל ידיו לא כ"ש, והיינו דדין טבילת ידים מהני משום לתא דטבילת כל גופו, והידיים טהורות משום דין טבילה דאוריתא ואין לזה ענין עם תקנת חכמים שתקנו מעשה נטילת ידים, וכן הוא להדיא בט"ז ס' קנ"ח ס"ק י"ג בשם המהרש"ל לבאר מה דאיתא בשו"ע שם דהמטביל ידיו יכול לאכול בלא גיגוב, וז"ל כי הניגוב הוא תיקון חכמים ומשום מיאוס וכו', ולא תיקנו אלא בנט"י כמו שתקנו מנא וכח גברא, אבל בטבילת ידים שבא מצד טבילת גופו שהיא דאוריתא לא תקנו מידי עכ"ל, וע"ש עוד במה שכתב הט"ז שם, אמנם נראה דבטבילת ידים אית ביה נמי קיום תקנת חכמים דנט"י, דלקיום תקנה זו לא בעינן דוקא מעשה נטילה, דלא מיבעיא לדעת הבה"ג שהובא בשו"ע ס' קנ"ט סעי' ח', דסבר דאם הכניס ידיו בתוך כלי מים ושכשך ידיו בהם עלתה לו נטילה, דמבואר מזה דאפשר לקיים תקנת חז"ל גם בלא מעשה נטילה ממש, אלא גם להנך רבותא דפליגי שם וס"ל דלא עלתה לו נטילה בכה"ג, הוא משום דהא דאפשר לקיים התקנה דנט"י בטבילה הוא דוקא בטבילה במי מקוה ולא בכלי, אך אם טובל ידיו במי מקוה, מלבד מה דמועיל משום דין טבילת כל גופו מדאוריתא, גם מקיים בזה תקנת חכמים שהתקינו ליטול ידיו לסעודה. ובזה יבואר דעת הפוסקים שהובאו בשו"ע שם בסעי' ז' שאם יש חבור

ע"י נקב של כונס משקה בכלי ליאור, אע"ג דנצוק כזה לא חשוב חבור לענין טבילה מ"מ חשוב חבור לענין נט"י ועלתה לו טבילה ע"ש, דנראה דלא פליגי על התוספתא שהביא הרמב"ם בפ"ק דמקואות (והובא גם בכ"מ בפ"ו מברכות ה"ה), דאיתא שם כל מקום שאדם טובל, ידים וכלים טובלין, אין אדם טובל, אין ידים וכלים טובלין, דמבואר מזה דבעינן לטבילת ידים מקוה הכשירה לטבילת כל גופו, דכל דברי התוספתא אינם אלא לענין שעור המקוה במ' סאה דבל"ז אין למים שם מי מקוה כלל, אבל לענין ניצוק בחבור של כונס משקה יש למים אלו שם מי מקוה, אלא דהוי מקוה פסולה לענין מעשה טבילה, אבל אם באנו לדון מצד התקנה של נטילה, שכבר בארנו שאפשר לקיים תקנה זו גם בלא מעשה נטילה ממש היכא שטובל ידיו במי מקוה, הרי דשם מי מקוה יש גם על מים אלו המתחברים ע"י כונס משקה ודו"ק.

ומעתה נראה דס"ל להרמב"ם דמה דפליגי תנאי במים המרים שאינם ראויים לשתיית כלב, ומה דפליגי אמוראי בחמי טבריה, תרי פלוגתות הנה, דמחלוקת התנאים היא במים המרים דוקא, דבזה מה דרבנן פסלו את המים לנטילת ידים הוי הלכה רק במעשה נטילה בכלי, דהיכא שבא לקיים התקנה דרבנן ע"י מעשה נט"י אמרו רבנן שיטול במים שאינם מרים, אבל אם בא לקיים התקנה ע"י טבילה, הרי שמלבד מה שמקיים בזה דין טבילה דאוריתא מק"ו וכמש"כ, גם מקיים בזה התקנה דרבנן ע"י טבילה, ובזה פליגי תנאי אי שייך לגזור בת בירתא אטו מנא, כיון דכל הפסול הוא על מעשה נטילה בכלי דוקא ולא יבואו לטעות ולהחליף בין מעשה טבילה למעשה נטילה, ובזה פסק הרמב"ם דכשר

טבילה דאוריתא מק"ו ומשום דין מעין, ובזה ש"ך לפסול משום הגזירה דבת בירתא אטו מנא, אבל לענין תקנת חכמים דבעינן לזה מים דוקא הרי שפסולים הם מעיקר הדין. ומה"ט כתב הרמב"ם דחמי טבריה פסולים אף לענין מים אחרונים, ול"ד למים המרים ושאר פסולים, דהתם כל הפסול לא נאמר אלא לענין מעשה נטילה במים ראשונים, ולמים אחרונים כשרים הם, אבל חמי טבריה שיסוד פסולם הוא בעיקר השם מים שעליהם דאף לענין מי מקוה פסולים הם כמש"נ, הרי שאין עליהם שם מים כלל אף לענין נטילה מים אחרונים ודו"ק.

ולפ"ז נראה דגם להראשונים דפליגי על הרמב"ם וסברי דגם במים המרים ש"ך הגזירה דבת בירתא, וסברי דזהו טעם פסול חמי טבריה וכמש"כ להדיא השו"ע בסי' צ"ב סעי' ח' ע"ש, הוא משום דס"ל דגם בפסול מים המרים מה שרבנן פסלו אותם, אינו רק לענין מעשה נטילה, אלא דפסלו אותם משם מים לענין תקנת חכמים לסעודה, וגם ע"י טבילה פסולים הם לענין קיום תקנת נט"י, ורק שמועלת הטבילה במים אלו מדין דאוריתא ומק"ו מטבילת כל גופו, אבל לענין תקנת נט"י לסעודה הם פסולים לגמרי, ואשר ע"כ שפיר ש"ך הגזירה דבת בירתא אטו מנא גם בכל מים המרים. ובזה מתבאר הכרעת הפני יצחק בברכת טבילת ידים, דמה דס"ל להשו"ע דאף בטבילה מברכים על נט"י, הוא משום דהא גם בטבילת הידים מקיים התקנה של נט"י, וכמש"נ לעיל דהיכא דהמים הם מי מקוה הרי שראויים לקיים בהם התקנה דנט"י גם בלא מעשה נטילה, מלבד מה שיוצא בהם י"ח משום לתא דטבילה דאוריתא, ולהכי

וכסתם משנה דמס' ידים דלא גזרינן, אמנם מה דפליגי אמוראי בחמי טבריה הוא ביסוד דין הפסול דחמי טבריה, דר"י סבר דחמי טבריה פסולים רק משום האי פסולא דמים המרים, ולהכי ס"ל דל"ש הגזירה דבת בירתא כסתם משנה דלעיל, דכל הפסול לא נאמר אלא במעשה נטילה ולא במעשה טבילה, ואין לגזור הא אטו הא, אולם חזקיה ס"ל דהפסול בחמי טבריה הוא בעיקר דין המים בין לענין נטילה ובין לענין טבילה, ופסולים המים לגמרי כיון שמתחילת בריתן היו חמים, ואף אם אח"כ נתקררו, מ"מ מים שאינם ראויים לשתיית בהמה, מתחילת בריתן הרי שאין שם מים עליהם, ואפשר דאף מה דלטבילה הם כשרים מדאוריתא, אינו מדין כנוס מים דמקוה אלא משום דדין מעין עליהם, דכיון דמחוברים הם למעין דינם כמעין דמטהר בכל שהוא ולהכי כשרים הם לטבילה, אמנם לתקנת חכמים שתקנו לענין נט"י לסעודה דין מים דוקא, א"כ ודאי דחמי טבריה אין עליהם שם מים לטהר כלל, ובזה שפיר יש לגזור דאם נכשיר הבת בירתא לטבילת ידים, יאמרו דהכשירו רבנן את חמי טבריה למים כשרים ויבואו לטעות דגם לענין נט"י בכלי כשרים, ולא ישימו על לב לומר דהמים באמת פסולין ורק משום לתא דטבילה דאוריתא מדין מעין כשרים לטבול בהם וכנ"ל. ובזה פסק הרמב"ם כחזקיה דחמי טבריה פסולים בבית בירתא, ומדוקדק מש"כ דטעמא דפסול הוא משום שאינם ראויים לשתיית בהמה, ולא כתב להדיא הטעם דמבואר בגמ' דגזרינן בת בירתא אטו מנא, דלענין תקנת חז"ל הרי שפסולים חמי טבריה גם ע"י טבילה ולא רק במעשה הנטילה, ומה דמבואר בגמ' דפסולים מטעם גזירה, היינו לבאר אמאי פסולים הם משום דין

להטביל יד אחת וע"ש, אכן לשון השו"ע משמע כדעת המ"ב, ובבאור הדברים נראה, דזה ודאי אם נבוא לדון הטבילה משום לתא דטבילת כל גופו דאוריתא בעי להטביל שתי ידיו בבת אחת, דלהטביל יד אחת הוי כמו להטביל חצי יד, כיון דשתי ידיו טומאה אחת הן, ואה"נ דמים פסולים לנטילה דאינו מקיים בהם התקנה דנט"י אלא דכשרים לטבילה רק משום לתא דטבילה דאוריתא וכמש"נ לעיל, בעינן שיטביל בהם שתי ידיו בב"א, ומה דמהני במים כשרים טבילה ליד אחת, הוא רק משום לתא דתקנת חכמים, דהלא זה עיקר התקנה בנט"י שע"י כלי שיטהר כל יד בנפרד, וה"ה בטבילה מקיים התקנה גם כשטובל ידיו בזה אח"ז, אלא דכ"ז הוא לענין מעשה הטבילה, אבל לגבי שעור המים, גם אם בא לקיים תקנת נטילת מים ראשונים בעי שעור מים הראוי לדיני טבילה דאוריתא, ולדיני טבילה הא בעי טבילת שתי ידיו בב"א ולהכי צריך גם שעור מים שיכול להתכסות בהם שתי ידיו בב"א ודו"ק.

שפיר מברך על נט"י, אמנם בכה"ג שהמים פסולים לנטילה, ורק שיוצא בהם בטבילה משום דין טבילת כל גופו דאוריתא, הרי דלא מקיים בהם כלל התקנה דנט"י ול"ש בזה כלל הברכה דנט"י ולהכי מברך על טבילת ידים, וא"ש גם קושית המ"א בס' ד', דודאי כל היכא שלא קים התקנה אינו מברך על נט"י, ולהכי בנט"י של שחרית שבקנוח בעפר אינו מקיים עיקר התקנה משנה נוסח הברכה, אבל הכא שגם בטבילה מקיים עיקר התקנה דנט"י וכמש"נ אין לו לשנות נוסח הברכה.

והנה בשו"ע ס' קנ"ט סעי' י"ד כתב בזה"ל הטביל ידיו במי מעין, אפילו אין בו מ' סאה עלתה לו טבילה, כל שמתכסים ידיו בהם בבת אחת, וביאר המ"ב שם בס"ק פ' דאף דכשר לטובלן אחת אחת כמבואר בסעי' י"ח, שעור המים צריך שיהיו ראויין לטובלן בבת אחת, וע"ש בשעה"צ סק"ע, ובחזו"א מס' ידים ס' ג' סק"י כתב דדבריו תמוהים דהלא אין למעין שעור, וכל שמתכסה כל מה שצריך להטביל כשר, וסגי בשעור שיכול

מס' החבורה 347

הרב משה יוסף בוצ'קובסקי

ראש כולל "שערי ציון"

בריני קבלת שבת

הואיל וקבלת עליך שבת בתפילתך. והשיב לו רב דאמנם כן נבדל מן המלאכה. ומק' התם ומי בדיל, והאמר רבי אבין פעם אחת התפלל רבי של שבת בער"ש, ונכנס למרחץ ויצא וכו', ועוד מק' התם להוכיח דקבלת שבת לא חלה, מהא דאביי שרא ליה לרב דימי בר ליואי

פרק א: ביאור השיטות כיצד תפילת ערבית הוי קבלת שבת

בברכות דף כז מובא דרב התפלל תפילת שבת בער"ש. וקאמר ליה ר"י ב"א מי בדלת. [פירש"י מי בדלת מן המלאכה,